

Trudy, niepokoje i niedostatki życia na wsi czasów Młodej Polski

Zawartość:

- obraz: Aleksander Gierymski, *Trumna chłopska*; arkadyjska i realistyczna wizja wsi; polecenia odwołujące się do wiedzy ucznia; ćwiczenie odwołujące się do treści poznanych nowel pozytywistycznych;
- obrazy: *Józef Chełmoński, Babie lato*; *Aleksander Gierymski, Trumna chłopska*; ćwiczenie interaktywne i ćwiczenie otwarte odwołujące się do obrazów; polecenie napisania rozprawki na temat: "Wieś – spokojna czy kraina pełna cierpienia?";
- obraz: Jacek Malczewski, *Portret Jana Kasprowicza*; biogram Jana Kasprowicza; Jan Kasprowicz "W chałupie"; ćwiczenie interaktywne i siedem ćwiczeń związanych z interpretacją i analizą wiersza; Jan Kasprowicz "Z chałupy. XV"; Jan Kasprowicz "Z chałupy. XIX"; Jan Kasprowicz "Z chałupy. XXXIX"; sześć poleceń otwartych dotyczących interpretacji zawartych sonetów;
- filmy i seriale i projekty muzyczne przedstawiające życie polskiej wsi; zestaw ćwiczeń otwartych dotyczących obrazów życia na wsi ukazanych w tekstach kultury lub odwołujących się do wiedzy i doświadczeń ucznia (w tym napisanie reportażu z wycieczki do skansenu lub rzeczywistej wsi); ćwiczenie interaktywne słowa kluczowe.

Trudy, niepokoje i niedostatki życia na wsi czasów Młodej Polski

Aleksander Gierymski, Trumna chłopska, 1894-1895
domena publiczna

Wsi spokojna, wsi wesola! Który głos twej chwale zdoła? pisał Jan Kochanowski, postrzegający polską wieś jako miejsce niemalże arkadyjskie – dające człowiekowi radość i poczucie egzystencjalnej harmonii. Słowa renesansowego poety nigdy nie były jednak w pełni adekwatne do rzeczywistości. Pozamiejskie tereny stanowiły ponure i smutne terytorium ludzkiej nędzy, a ich mieszkańcy każdego dnia musieli bezradnie zmagać się z głodem, chorobą i wszechobecną śmiercią.

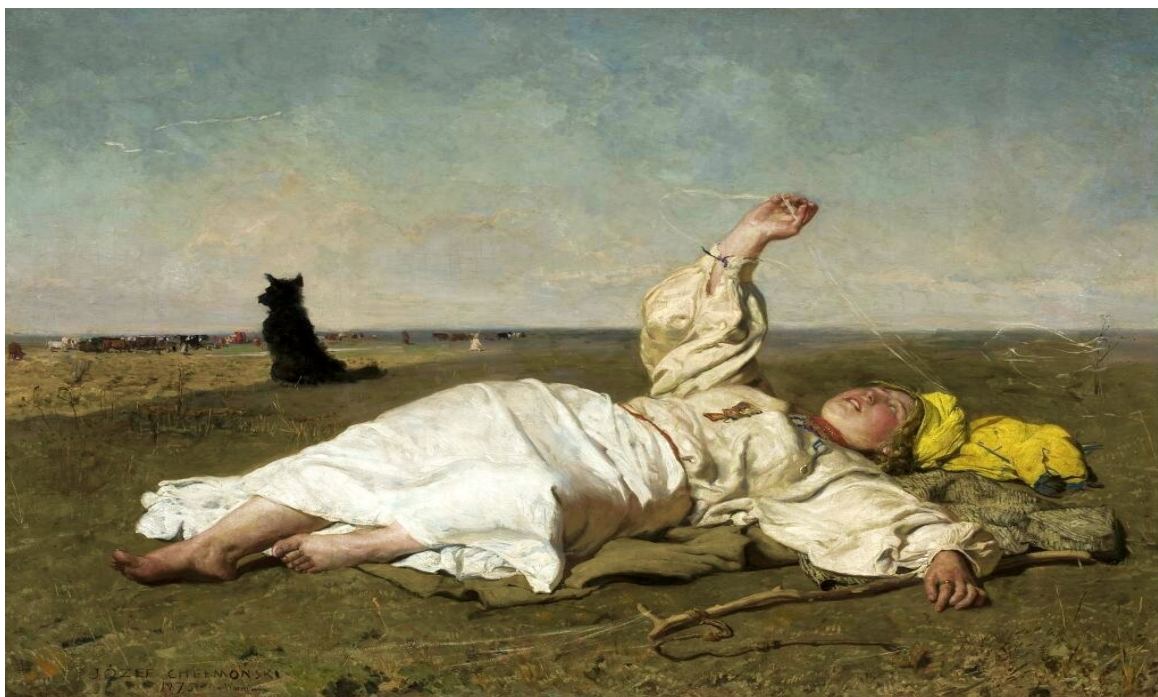
Już wiesz

1. Przypomnij sobie treść poznanych nowel i wierszy pozytywistycznych.
2. Odszukaj definicję sonetu i wypisz jego cechy.
3. Przypomnij sobie, czym był naturalizm.
4. - *Konopielka*, reż. Witold Leszczyński - *Jańcio Wodnik*, reż. Jan Jakub Kolski - *Kogel-mogel*, reż. Roman Załuski

Omówcie ukazany w nich obraz polskiej wsi. Przygotuj dyskusję o polskiej kinematografii ukazującej wieś i życie na niej.

Ćwiczenie 1.1

- Przeanalizuj tematykę nowel pozytywistycznych. Czy można na tej podstawie udowodnić, że literatura pozytywizmu służyła ukazaniu monografii biedy polskiej wsi? Odpowiedź uzasadnij.
- Scharakteryzuj świat przedstawiony wybranych nowelek.
- Nazwij emocje, które rodzą się pod wpływem tematyki i fabuły wybranych nowel.
- Wskaż cel twórczości literackiej polegającej na pisaniu małych form prozatorskich.
- Zacytuj z wybranych nowel dwa różne opisy przyrody. Porównaj te opisy oraz ich funkcje. Zapisz wnioski wynikające z tego porównania.

Józef Chełmoński, Babie lato, 1875

domena publiczna

Ćwiczenie 2.1

Obejrzyj obrazy: *Babie lato* Józefa Chełmońskiego oraz *Trumna chłopska* Aleksandra Gierymskiego. Przyporządkuj do każdego z nich odpowiednie opisy (niektóre z nich pasują do obu obrazów)

bezradność w obliczu śmierci, poczucie wolności, pies – symbol wierności, smutek, rozmarzenie, beztroska, pogodny nastrój, ciepłe barwy, tragedia rodzinna, radość z życia, melancholia, pies – symbol wierności, ciepłe barwy, związek z naturą, śmierć dziecka

<p>Józef Chełmoński - <i>Babie lato</i></p>	
<p>Aleksander Gierymski - <i>Trumna chłopska</i></p>	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.2

- Opisz sytuacje z życia chłopskiego przedstawione na obrazach Józefa Chełmońskiego i Aleksandra Gierymskiego.
- Wyjaśnij, który obraz wiejskiej egzystencji jest bliższy tematyce nowel pozytywistycznych. Dlaczego?

Ćwiczenie 2.3

Napisz rozprawkę problemową na temat: „Wieś – spokojna czy kraina pełna cierpienia?”. Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do wybranych fragmentów tekstów prozatorskich z różnych epok, a także do innych tekstów kultury (np. do filmów lub obrazów).

Jacek Malczewski, Portret Jana Kasprówicza, 1903

domena publiczna

Jan Kasprówicz

1860–1926

Jeden z najsłynniejszych poetów Młodej Polski. Oprócz liryki tworzył dramaty, był krytykiem literackim i tłumaczem. Pochodził z rodziny chłopskiej (z Szymborza na Kujawach), musiał włożyć wiele trudu w zdobycie wykształcenia i pozycji społecznej. Studiował w Lipsku, we Wrocławiu i Lwowie. W 1904 roku uzyskał tytuł doktora na Uniwersytecie Lwowskim, a w roku akademickim 1921–1922 pełnił tam funkcję rektora. Pod koniec życia, zakończywszy pracę uniwersytecką, przeniósł się do willi „Harenda”, znajdującej się między Poroninem a Zakopanem. Tam też zmarł.

Wiersz *W chałupie* pochodzi z pierwszego – naturalistycznego etapu twórczości Kasprówicza. Poetę interesowały wówczas kwestie związane z życiem na wsi, tragedie ludności wiejskiej, problem biedy, bezradności, osamotnienia.

« Jan Kasprowicz

W chałupie

W okna chałupy, zwrócone
Ku chmurnej stronie zachodu,
Bije i bije szaruga.
A kropla deszczu za kroplą
Wsiąka przez szybę stłuczoną,
Którą zapchano szmatami.
Snadź to ostatki sukmany,
Bo skrawek, zewnątrz wiszący,
Tedy owedy drucianym
O szkło zaskrzypi haczykiem.
Wicher szparami wciąż wieje,
Że liść geranii i laku,
Co w poszczerbionych doniczkach
Na zgniłej stoją poręczy,
Gnie się i razem z szarugą,
Ze skrawkiem starej sukmany
I z kroplą deszczu, sącząca,
Zlewa swe dreszcze w dysonans
Nędzy.

Na stole, w łyżce blaszanej,
Podpartej cegły odłamem,
Pali się knotek, zasycan
Kawałkiem świeżej okrasy,
I rzuca mdlawe światelko
W zmrok zadymionej izdebki.
W kącie, przy ścianie zapadłej,
Na butwiejącej przyciesi
Łyżnik o barwie brunatnej
I o zębatej fasadzie:
Na nim talerze gliniane,
Dzbanek i garnki z żelaza,

W połowie sadzą pokryte.
Na ziemi woda we wiadrze
O zardzewiałych obręczach
I drwa, rąbane na jutro,
Tworzą z łyżnikiem i knotkiem,
Z garnkiem i miską dysonans
Nędzy.

Na ławie, wąskiej a długiej,
O nogach górą zwężonych,
Ślady spożytej wieczerzy:
Kartofel, łokciem zgnieciony,
Szare łupiny, solnica
I na dnie misy czerwonej
Resztki zgęstniałej polewki.
W małym piecyku żelaznym
Tleją się jeszcze iskierki,
Przez szpary kręgów złocistym
Zabłysną czasem promykiem
I żółte światło poleją
Na mąką zaschły żurownik
I na zmoczone pończochy,
Które się suszą u brzegu.
Oto je podmuch w tej chwili
Rozszerzył w język płomienny,
Gwiżdżąc w kominie dysonans
Nędzy.

Przy piecu starsza kobieta:
Włos czarny, krótko ucięty,
Zza błękitnego zawoju
Na skroń się białą wysuwa.
Powieki na dół spuszczone,
Broda na piersi obwisła
I ręce skryte pod fartuch.

Tedy owedy, gdy wicher
Głośniejadzwoni o szyby,
Budzi się z drzemki i oko
To rzuci ku drzwiom zamkniętym,
To znów, gdy słoma zachręści,
Błyśnie z ukosa w kąt izby,
Aż czoło w fałdy się zwęży.
Oko niebieskie, ostatnią
Pałac się jeszcze pięknością,
Tworzy z tołubem wybladłym
I z lic bruzdami dysonans
Nędzy.

Pod strzępem kołdry, na słomie,
Zasłanej zgrzebnym płachciskiem,
Szesnastoletnia śpi dziewczka.
Łokieć wsunęła pod głowę,
Że aż koszula opadła
Z wypełniającej się piersi.
Ze stołu spływa żółtawy
Tłuszczowej lampy promyczek
I koralowe policzki
Okrasza jeszcze różowiej.
Czasem się w lekkim uśmiechu
Rozszerzą wargi czerwone:
Śni o paniczu z fabryki,
Co ją ukradkiem pochwycił
I udo przycisnął kolanem.
Patrzaj! ten uśmiech i sen jej,
I pierś namiętnie wydęta
Łączą się w smutny dysonans
Nędzy.

Ćwiczenie 3.1

Określ nastrój wiersza *W chałupie*

Ćwiczenie 3.2

Wymień kolory, których mógłby użyć malarz tworzący ilustrację do tego tekstu. Odpowiedź uzasadnij.

Ćwiczenie 3.3

Podziel wiersz Jana Kasprowicza na części. Co jest głównym elementem każdej z nich?

Ćwiczenie 3.4

Opisz wygląd wiejskiej izby. Co się w niej znajduje?

Ćwiczenie 3.5

Scharakteryzuj postać starszej kobiety. Napisz nie tylko o tym, jaka ona jest, lecz także o tym, co robi.

Ćwiczenie 3.6

Wyjaśnij, jaki efekt chciał osiągnąć poeta przez powtarzanie słów *dysonans nędzy*.

Ćwiczenie 3.7

Ćwiczenie 3.8

Które sformułowanie pojawia się w wierszu *W chałupie* kilkakrotnie?

„dysonans biedy”

„dysonans nędzy”

„melancholia nędzy”

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.9

Wyjaśnij, co ono oznacza w kontekście całego utworu.

Cykl sonetów *Z chałupy* uznawany jest za największe osiągnięcie Jana Kasprowicza w początkowym okresie jego twórczości. Wiersze te zawierają liczne opisy nędzy i cierpień chłopów, odznaczają się dużym artyzmem i dbałością o szczegóły z życia wsi i jej mieszkańców.

« Jan Kasprowicz

Z chałupy. XV

Miała rolę, sprzedali jej rolę –
Były czasy gradu i posuchy,
Kubę dawno zamknął grób już głuchy,
A skąd płacić, gdy pustki w stodole?

Pożegnała ze łzami swe pole,
W służbę poszły nieletnie dziewczuchy,
I na plecach kawał starej pstruchy,
Tak na wiatr się puściła – na dolę.

Wędrowała od wioski do wioski:
Tu się najmie do żniwa, tam pierze,

Pokąd lata, pokąd siły świeże...

Ale starość spada funt po funcie:

Trza pójść w żebrę, trza żyć z łaski boskiej...

I dziś zmarłą znaleźli na – gruncie.

« Jan Kasprowicz

Z chałupy. XIX

Leży chory dwa miesiące blisko,

Rwanie w krzyżach, ból piersi, [ograszka](#) -

Nie pomoże ni piasek, ni kaszka,

Aż się zwija na kłębek płachcisko.

Jakie było to z niego chłopisko!

Zwinniejszego nie ma we wsi ptaszka:

Machać cepem lub kosą to fraszka;

Fraszka mokre wyrzucać torfisko.

Teraz blady, jak ściana, i słaby...

Darmo leki przynoszą mu baby,

Śmierć zagłada z każdego otwora.

Trzeba księdza, niech grzechy przebaczy,

A ksiądz łaje: „jedźcie po doktora –”

Księżę, za co?... Doktor dla bogaczy...

« Jan Kasprowicz

Z chałupy. XXXIX

Rano, zimą, mróz czy zawierucha,

W surduciku do szkoły o milę,

A wieczorem w chacie późne chwile

Z książką, z piórem, chociaż w ręce chucha.

Latem, wolny, zastąpi pastucha,

A pod pachą Homery, Wirgile;

Ludzie czasem poszydzą niemile,
Lecz on pasie i ludzi nie słucha...

I tak wyrósł... I dalej w stolicę...
Tam to wiedzy głęboka jest rzeka...
Ojciec czeka i matula czeka...

A on pisał: „Kochani rodzice!...
Skończę... bieda... dużo do roboty...”
I dziś skończył... umarł na suchoty...

Ćwiczenie 4.1

Omów problemy, jakie przedstawia Jan Kasproicz w sonetach.

Ćwiczenie 4.2

Opisz bohaterów każdego z trzech sonetów. Co ich łączy?

Ćwiczenie 4.3

Wyjaśnij, dlaczego Jan Kasproicz poruszał w swoich wczesnych utworach właśnie taką tematykę.

Ćwiczenie 4.4

Na czym polegają zabiegi stylizacyjne zastosowane we wszystkich cytowanych sonetach?

Ćwiczenie 4.5

W jaki sposób poeta zbudował nastrój w swoich wierszach?

Ćwiczenie 4.6

W sonecie pierwsze dwie strofy tworzą część opisową, ostatnie dwie - refleksyjną, Zanalizuj wiersze ze względu na taką ich organizację. Wnioski zapisz w tabeli.

Tytuł wiersza	Opis w dwóch czterowersowych strofach	Refleksja w dwóch tercynach

Liczne polskie filmy i seriale, których akcja toczy się na prowincji, nierzadko w humorystyczny i ironiczny sposób przedstawiają życie polskiej wsi, jej problemy i obyczajowość.

- **Konopielka** w reżyserii Witolda Leszczyńskiego to komedia powstała w 1981 roku. Jest ona adaptacją powieści Edwarda Redlińskiego pod tym samym tytułem.
- **Jańcio Wodnik** to film-ballada, zawierający w sobie wiele elementów surrealistycznych. Jego twórca, Jan Jakub Kolski, jest nie tylko reżyserem, ale także autorem nowel, opowiadań i powieści, przeważnie o tematyce wiejskiej.
- **Kogel-mogel** to film z 1988 roku w reżyserii Romana Załuskiego. Jego stworzona rok później kontynuacja nosi tytuł Galimatias, czyli kogel-mogel II.
- „Grzegorz z Ciechowa” to projekt muzyczny lidera zespołu Republika, Grzegorza Ciechowskiego (1957–2001). Wydany w 1996 roku (i wznowiony w 2002) album oJDADAna stanowi połączenie rockowego, popularnego brzmienia z polskimi przyśpiewkami ludowymi.

Ćwiczenie 5.1

Omów wrażenia, jakie wywarły na tobie zaproponowane filmy o tematyce wiejskiej.

Ćwiczenie 5.2

Opisz obraz wsi i jej mieszkańców ukazany w każdym z filmów.

Ćwiczenie 5.3

Wymień problemy, z którymi muszą się zmierzyć bohaterowie filmów.

Ćwiczenie 5.4

Wyjaśnij, czy te filmy wyśmiewają polską wieś, czy też przejawiają troskę o jej przyszłość.

Ćwiczenie 5.5

Obejrzyj teledysk *Piejo kury piejo* Grzegorza z Ciechowa.

Ćwiczenie 5.6

Na czym polega wykorzystanie folkloru w tym utworze?

Ćwiczenie 5.7

Kpina z wiejskiego życia i czy fascynacja folklorem? Oceń wymowę utworu. Odpowiedź uzasadnij, wskazując kryteria wykorzystane przez siebie.

Ćwiczenie 5.8

Powiedz, czy problemy, które opisywał młodopolski poeta, są aktualne.

Ćwiczenie 5.9

Analizując wybrane teksty kultury, uzasadnij, że folklor (obok mitologii greckiej i *Pisma Świętego*) stanowi fundament kultury Polaków.

Ćwiczenie 6

Stwórz rysunek, obraz lub kolaż odzwierciedlające nastrój i tematykę wierszy Jana Kasprowicza poznanych na lekcji.

Ćwiczenie 7

Napisz reportaż z wycieczki do skansenu lub rzeczywistej wsi.

Ćwiczenie 8

Znajdź na wybranych stronach internetowych relację z występu ludowego zespołu pieśni i tańca. Opisz repertuar tego zespołu i system wartości zawarty w piosenkach wykonywanych przez artystów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.